

L'ECONOMIA SOCIAL EN LA HISTÒRIA

EXEMPLES D'ÈXIT DE L'ECONOMIA SOCIAL EN LA HISTÒRIA: CONAPROLE, LA MAJOR COOPERATIVA LLETERA DE L'URUGUAI

per **Juan Pablo Martí**

Facultat de Ciències Socials de la Universitat de la República (Uruguai)

El cooperativisme a l'Uruguai és reconegut internacionalment per la seua penetració en la societat i l'originalitat de les seues experiències. Un informe de Cooperatives de les Amèriques mostrava que a l'Uruguai es registrava una filiació d'1.285.193 persones en 2018¹. Considerant les dades del Cens 2023 que estima la població en 3.444.263 persones², això significa que ú de cada tres habitants de l'Uruguai forma part d'una cooperativa. No obstant això, la quantitat d'estudis sobre el cooperativisme uruguaià encara és insuficient. Molt més si considerem exclusivament els estudis històrics sobre el cooperativisme. L'antecedent més important és un estudi històric sociològic realitzat per Terra, en el qual s'analitzen la història de les diferents modalitats cooperatives intentant donar compte del procés històric i la significació social i econòmica del cooperativisme a l'Uruguai³.

En els últims anys, s'ha desenrotllat una línia d'investigació històrica sobre el paper de l'Estat i les polítiques públiques en el desenrotllament del

cooperativisme a l'Uruguai. És en este marc que es va elaborar l'obra que ací presentem. Es tracta de la història de la Cooperativa Nacional de Productors de Llet (Conaprole). L'obra Conaprole, la història, d'autoria de Gerardo Caetano, Juan Pablo Martí i María Inés Moraes, es va publicar a Montevideo en 2016 per l'Editorial Màrqueting (ISBN: 7730105800023).

L'elecció de l'obra per a fer esta nota obeïx a múltiples motius. En primer lloc, la importància de Conaprole en la història econòmica de l'Uruguai. L'evolució de l'empresa és un fidel reflex dels vaivens de les polítiques públiques cap al cooperativisme. A això se suma la significació de la cooperativa en l'economia uruguaiana. D'acord l'informe del INALE, Conaprole va ser la principal indústria làctia del país i va captar el 71% de la llet en 2023⁴. A més, Conaprole és la major empresa exportadora de l'Uruguai, exportant més de 170 mil tones a 60 països⁵. Així mateix, les cooperatives són presents en el sector lacti en quasi tots els països d'Amèrica Llatina –COLUN a Xile, COLANTA a Colòmbia, Dos Pins a Costa Rica, UNIUM

1.- Cooperativas de las Américas (2020). Informe nacional: Uruguay. <https://coops4dev.coop/sites/default/files/2020-09/Informe%20de%20Mapeo%20Cooperativo%20-%20Uruguay.pdf>

2.- INE – Instituto Nacional de Estadística (2023). Población preliminar Censo 2023: 3.444.263. Instituto Nacional de Estadística. 29 de noviembre de 2023. Disponible en: <https://www.gub.uy/instituto-nacional-estadistica/comunicacion/noticias/poblacion-preliminar-3444263-habitantes>

3.- Terra, J.P. (1986): *Proceso y significado del cooperativismo uruguayo*. Montevideo: Arca/CEPAL/EBO.

4.- INALE – Instituto Nacional de la Leche (2024): *Situación 2023 y perspectivas 2024 de la lechería uruguaya*. Mayo de 2024. Informes INALE. Nº 24. Disponible en: <https://www.inale.org/wp-content/uploads/2024/05/Situacion-y-perspectivas-2024.pdf>

5.- CONAPROLE (2024): *Memoria Anual 2023*. Disponible en https://www.conaprole.uy/conaprole_memoria_anual_2022_es/

(cooperatives Frísia, Castrolanda i Capal) al Brasil, Co-op a Paraguai, entre altres- i expliquen el 31% de la producció del sector⁶

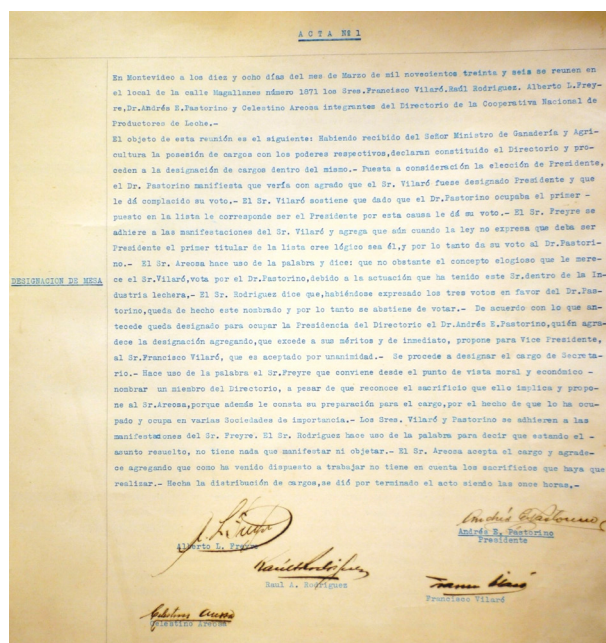
L'obra analitzada, Conaprole,... va ser sol·licitada per la cooperativa en oportunitat de celebrar els primers 80 anys de Conaprole, i amb l'objectiu de reflexionar sobre la història de la cooperativa i la història de la lleteria nacional. L'equip d'autors està compost per tres acadèmics de llarga trajectòria: Gerardo Caetano, Juan Pablo Martí i María Inés Moras, especialistes en història política i història econòmica.

Si bé es tracta d'un llibre institucional, es va treballar amb una metodologia extremadament rigorosa a partir de fonts primàries i secundàries. Quant a les fonts primàries, es va comptar amb l'arxiu de la cooperativa pel que es va tindre accés a les actes del directori, l'arxiu fotogràfic i els llibres comptables. La informació quantitativa va ser complementada amb la construcció de sèries referides a la indústria làctia a l'Uruguai a partir de fonts secundàries, a les quals es van agregar informació de premsa de l'època. També se van realitzar entrevistes en profunditat a informants qualificats seleccionats entre directius, funcionaris i productors. Cal destacar també l'esforç metodològic de fer dialogar la història de la cooperativa amb la història de l'Uruguai.

El treball realitzat va permetre la construcció d'una visió de conjunt de la història de la cooperativa. Entre les aportacions més importants, es pot destacar una periodització en quatre etapes. La primera etapa abasta els orígens de la indústria lletera a l'Uruguai fins a la promulgació de la Llei 9.526 per la qual es crea CONAPROLE. La següent és l'etapa fundacional en la qual CONAPROLE comença a funcionar com "régie coopérative" (1936-1946), una cooperativa privada, però amb intervenció dels poders públics amb el monopoli de la industrialització i comercialització de la llet a Montevideo i amb l'objectiu d'assegurar la qualitat de la llet i la rendibilitat dels productors. La tercera etapa implica un avanç de l'estatisme per a convertir-la en una empresa cooperativa semipública (1946-1972). Després de l'aprovació de la Llei 10.707 en 1946, l'Estat incrementa la seua participació amb la inclusió en el directori d'un representant del govern nacional i un altre del govern municipal. Així mateix, s'exigix a CONAPROLE aportació de llet

Portada del llibre Conaprole, la historia.

Acta n° 1 de CONAPROLE, 18 de març de 1936.

6.- FEPALE - Federación Panamericana de Lechería (2019): "Situación de la cadena láctea en américa latina en el 2018". Informe preparado por Alejandro Galetto, para el Observatorio de la Cadena Láctea de América Latina y el Caribe, de la Federación Panamericana de Lechería (FEPALE). Disponible en: https://fepale.org/site/wp-content/uploads/2021/04/Informe_Observatorio_Cadena_Lactea_ALC_2018.pdf

CUADRO 2.

Leche remitida a
CONAPROLE

Fuente: Consejo Nacional
de Subsistencias y
Contralor de Precios
(1968): Intervención
CONAPROLE; Cuadro 1 del
Anexo Estadístico.

AÑO	LECHE CONSUMO	% LECHE CONSUMO	LECHE INDUSTRIA	% LECHE INDUSTRIA	TOTAL
1957	156.574	0,76	49.233	0,24	205.807
1958	156.023	0,67	75.508	0,33	231.531
1959	150.372	0,75	49.591	0,25	199.963
1960	154.269	0,87	22.106	0,13	176.375
1961	166.273	0,73	62.748	0,27	229.021
1962	164.771	0,71	68.051	0,29	232.822
1963	158.224	0,63	93.275	0,37	251.499
1964	150.459	0,65	82.162	0,35	232.621
1965	148.056	0,71	59.172	0,29	207.228
1966	153.354	0,65	81.092	0,35	234.446
1967	147.237	0,70	62.949	0,30	210.186
Tasa de crecimiento anual (1957-1967)		-0,6 %	2,3 %		0,2 %

Quadre de llet remesa a CONAPROLE presentat en el llibre.

als menjadors escolars i se li determina el destí dels excedents. L'última etapa estudiada es caracteritza per l'obertura comercial amb una especial orientació exportadora (1972 a 2016). Alhora que se li lleva el monopoli de la comercialització de llet a Montevideo, se li permet expandir-se a tot el territori nacional i comença el procés d'obertura a les exportacions que la porten a convertir-se en la principal empresa exportadora de l'Uruguai, havent obtingut en els últims 12 anys consecutius, amb el Reconeixement a l'Esforç Exportador, atorgat pel Banc de la República Oriental de l'Uruguai i la Unió d'Exportadors de l'Uruguai⁷.

Entre les conclusions de l'estudi, es pot assenyalar que CONAPROLE és un cas exitós de cooperativització que va poder resoldre el problema de la qualitat higiènica de la llet i la rendibilitat dels productors. Per a la creació de la cooperativa va ser fonamental la participació dels poders públics, fins i tot a través

d'una llei, i la mobilització dels productors. En este sentit, el cas de CONAPROLE és un bon exemple que la intervenció de l'Estat no és neutral, acovardix o eixampla les possibilitats de les organitzacions cooperatives.

La realització del llibre institucional va permetre l'accés a arxius i informació secundària de gran valor. Això va possibilitar la realització d'articles acadèmics que es van derivar de la investigació. Entre els temes abordats en els articles està el caràcter de "régie coopérative", un dels pocs exemples a nivell mundial de cooperativa creada des dels poders públics⁸. També l'anàlisi de les polítiques públiques que van donar origen a CONAPROLE i la participació de l'Estat en l'empresa⁹. Finalment, un article que estudia els orígens de les cooperatives lleteres a l'Uruguai i el seu vincle amb la mobilització dels productors i les polítiques públiques¹⁰.

7.- CONAPROLE (2024): Memoria Anual 2023. Disponible en https://www.conaprole.uy/conaprole_memoria_anual_2022_es/

8.- Martí, J.P. (2014): La coopérative nationale de producteurs de lait de l'Uruguay: une régie coopérative? *RECMA Revue Internationale de l'Économie Sociale*, 331, 94-106. <https://doi.org/10.7202/1023487ar>

9.- Martí, J.P. (2013): La Cooperativa Nacional de Productores de Leche. Su creación analizada desde las políticas públicas. *América Latina en la Historia Económica*, Vol. 20, 90-113. <https://doi.org/10.18232/alhe.v20i3.550>

10.- Martí, J.P. (2020): Mercado, políticas públicas y cooperativas de productores en la lechería uruguaya a comienzos del siglo XX. *Cooperativismo & Desarrollo*, 28 (116), 1-33. <https://doi.org/10.16925/2382-4220.2020.01.02>

President de CONAPROLE, Jorge Panizza, i President de la República Oriental de l'Uruguai, José Mujica, en 2012.

El tractar-se d'un llibre institucional no va llevar rigorositat i professionalisme, però van existir buits i limitacions que s'expliquen per tractar-se d'una història institucional. Un dels temes que va ser deliberadament deixat de costat per l'equip d'investigació va ser les relacions laborals. CONAPROLE és una cooperativa de productors lleters que industrialitza la llet que remeten. Si bé, la llei no impedia la possibilitat d'integrar als treballadors a la cooperativa això mai es va concretar i sempre va existir una relació tibant amb el sindicat. El caràcter semipúblic de la cooperativa va fer que, en diferents moments de la història, els treballadors s'assimilaren a funcionaris públics. A això s'ha d'agregar que, generalment, la situació dels treballadors de CONAPROLE en termes de salaris i condicions de treball són superiors a la mitjana dels treballadors del sector i els treballadors uruguaians en general. També moltes vegades perceben millors ingressos que els xicotets productors lleters. També van quedar fora alguns temes que hui són centrals en

l'agenda acadèmica com el rol de les dones en la cooperativa o la cura del medi ambient.

Si bé l'estudi de la major cooperativa del país va ajudar a comprendre millor els orígens i el desenrotllament del cooperativisme a l'Uruguai, queda oberta una àmplia agenda d'investigació. En el sector cooperatiu, amb una història superior al segle, es requereixen més i millors històries empresarials, però no sempre es disposen dels recursos financers i els arxivaments necessaris per a fer-ho. Fins i tot, en el cas de CONAPROLE queden oberts alguns temes que no van ser abordats en esta oportunitat. Per exemple, seria interessant comprendre millor el període de major intervencionisme estatal o com es produïx el procés d'obertura a les exportacions. També hi ha alguns temes transversals que ameritarien major dedicació. Entre altres els aspectes de l'evolució tecnològica, tant en la indústria com en la producció ramadera. Finalment, camí als 100 anys de la cooperativa seria una bona oportunitat per a revisar la seua història i construir una nova.